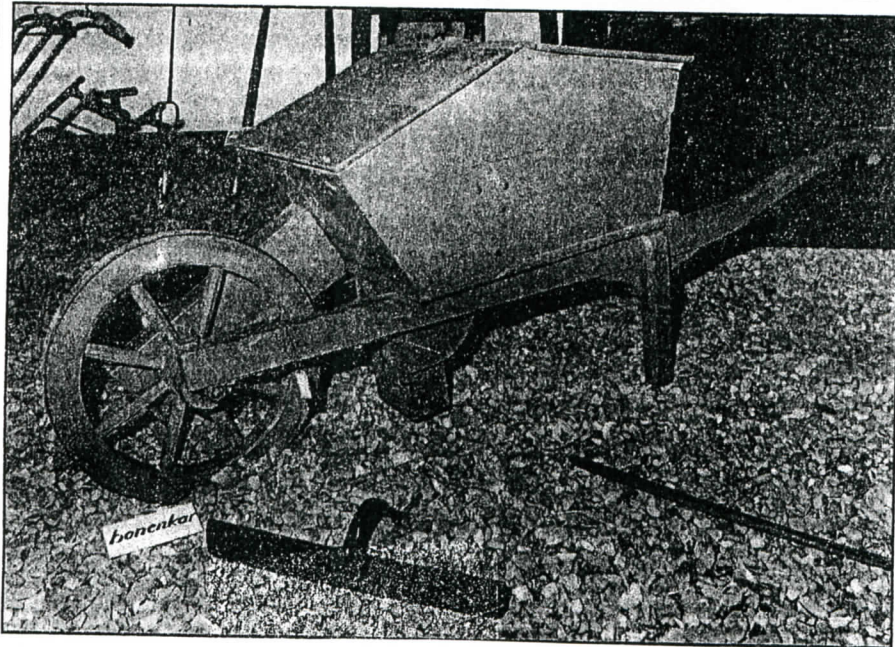

As t olde rizw sprekt

„Hai het n lief as n bonekoar”

Hij heeft een erg dikke buik

door: Dirk van der Heide

Bonen, een mooi gewas, dat nu nagenoeg niet meer door de boeren wordt verbouwd. Dat was rond het jaar 1850 anders. Toen was de verbouw van bonen een belangrijke bron van inkomsten, met name voor de boeren in Noord-Nedeland. In 1860 werden nog 30.000 hectaren land met bonen ingezaaid. Aan het eind van de negentiende eeuw liep de teelt echter snel terug, tot nog slechts 4000 hectaren in 1950!

Tegenwoordig zal het aantal hectaren bonen de honderd bij lange na niet meer halen.

Het ging vroeger in de landbouw voornamelijk om de grotere soorten, zoals de paardebonen, wier- of wierdebonen, Waalse bonen en duivebonen. Niet dus om de kleine soorten, zoals we die nog in de meeste tuintjes zien, de 'haard- of waikschilde bonen'.

De Waalse bonen werden evenals de wierdebonen na de oogst doorgaans uitgevoerd, terwijl de duivebonen in fabrieken werden verwerkt tot duivenvoer. De 'paardebonen' lagen ten grondslag aan onze welbekende "Grunneger molbonen" en de gelijkkluidende scheldnaam voor de 'stadjers'. De paardebonen werden daartoe eerst geweekt, totdat ze bijna kiemden, daarna gedroogd en tenslotte in een ijzeren pan, de 'mol' of 'molle' geroosterd. Vandaar wellicht ook de benaming 'mol- of molbonen'!

De verkoop van die 'molbonen', voor velen beslist geen iekkerij, vond voornamelijk plaats in de stad Groningen. Ook het stro van de paardebonen had z'n waarde. Toen er nog geen soda was, werd uit de as van het verbrande 'bonestro' (boonaaske) boneloog getrokken. Men gebruikte daarvoor een bak met gaatjes erin, welke met as van het verbrande bonestro werd gevuld. Hierop werd water

gegoten en wat door de gaatjes lekte, was het zogenaamde 'lekloog', dat tot ongeveer 1860 als 'soda' voor de was werd gebruikt. 'Lekloog' of 'potaaskloog', 'aaske', dat in 'potten' werd bewaard!

In dat glorieuze 'bonetijdperk' vond het zaaien van de bonen op verschillende manieren plaats. Zo was er de eenvoudige 'bonehouw', een ongeveer 40 centimeter breed en vijf centimeter hoog gesmeed ijzeren blad, waaraan een lange (esse)houten steel was bevestigd. In het voorbewerkte land werd met de bonehouw een geul geslagen, waarna vrouwen, maar soms ook kinderen, vanuit het schort of een zaaimand, de bonen er in wierpen. Wordt de volgende geul geslagen, dan werd de aarde in de vorige, reeds ingezaaide geul geroerd.

De hierbij afgebeelde bonehouw werd enkele jaren geleden door mij aangetroffen in de nabijheid van een hoenderhok en werd gebruikt voor het schoonschrapen van de hoendermat. Het werktuig had van de eigenaar dan ook reeds de naam 'hounermatkraber' (hoendermatkraber) gekregen!

Een ander, zeer vernuftig middel om bonen te zaaien, was de 'bonekoar' (bonenzaaikaar). Het was een 'dichte' kruiwagen,

waarvan de bak door middel van een tussenschot in twee vakken was verdeeld. De beide vakken waren voorzien van losse of scharnierende deksels, die naar het midden toe iets omhoog liepen en met 'krappen' konden worden vastgezet. De vorm deed denken aan een dikke buik, vandaar ook de zegswijze: "Hai het n lief as n bonekoar".

Het achterste gedeelte (vak) van de 'bonekoar' werd gevuld met de te zaaien bonen. Via de schuin afllopende bodem en door een gat in het tussenschot rolden de bonen in het voorste gedeelte (vak), waarin een 'schempzaairad' ronddraaide, zodra de 'koar' werd voortbewogen. Het schempzaairad was aan een as in het voorste vak gemonteerd en was door middel van een fietsketting, die over tandwielen liep, verbonden met het wiel van de 'bonekoar'. Aan het schempzaairad bevonden zich meerdere 'schoepen'.

Vanaf de ronddraaiende schoepen, die elk twee bonen konden bevatten, vielen de bonen, met een tussenruimte van ongeveer 10/15 centimeter, via een houten trechter in de aarde.

Door middel van een handle (een lange lat aan de rechterzijde van de 'bonekoar') kon het zaaimechanisme in en buiten werking worden gesteld.

De 'bonekoar' werd meestal achter een tweescharige ploeg gebruikt. De eerste schaar wierp de aarde over de reeds gezaaide bonen en de tweede schaar maakte alweer een nieuwe 'vurg' (voor of vore). In die nieuwe 'vurg' liep de arbeider achter de 'bonekoar', die met een eind touw of een ketting aan de ploeg werd vastgemaakt en dus tegelijk met de ploeg door het paard werd voortgetrokken. Er werd natuurlijk erg ondiep geploegd!

Om niet teveel tijd te verspilleren tijdens het zaaien, werden op verschillende plaatsen op het land zakken of bakken bonen neergezet.

Gezegden

"Hai is in de bonen... en plukt aarten"
Hij is helemaal in de war.

"In de bonen zitten"
Verlegen zijn.

"Hai het beter bonen op beun as verschimmelde graauwaarten"

Hij heeft wel wat beters; gaat niet met óns mee/in zee!

"Elk mout zien aigen boontjes mor doppen"
Ieder moet maar zien, dat hij z'n eigen zaken in orde brengt.

"Doar heb ik gain bonen bie"
Daar heb ik niets mee te maken.

"Maag ik n boon worn"
Schertsende uitdrukking om z'n onkunde/onwetendheid te kennen te geven.

"Makke bonen" = Magnum bonum = een aardappelsoort!

"Ain boonakker oplaaiden/oplezen"
Iemand geducht de waarheid zeggen; hem dwingen z'n plicht te doen.

"Boontje komt om zien loontje"
Elk krijgt z'n verdiende straf.

Een waarheid:
"Jedes Böhnchen gibt ein Töhnchen und jede Erbsen gibt einen Knall!", zeggen de Duitsers. Bekend geluid?